

FÖRELÄSNINGSANTECKNINGAR: PERSPEKTIV PÅ EUROPA

Fredrik Claesson

17 oktober 1999

Förord

Materialet i anteckningar kommer från föreläsningarna i kursen “Perspektiv på Europa - Historiens huvudlinjer” som ges på LiTH under period 1, hösten 1996. Observera att TEMA-institutionen inte på något sätt är inblandad i publiceringen av dessa anteckningar. Dessa anteckningar är renskrivna av mig med en hel gnutta $\text{\TeX}$ -hjälp från Per Lindh och korrekturlästa av Magnus Jakobsson. Övriga som har lämnat tips och rättelser: Anders Backstig. Texten är inte tänkt att vara heltäckande utan kan vara en hjälp vid inläringen. Författaren tar inget ansvar för eventuella felaktigheter i material och/eller stavning, däremot vill jag gärna få in rättelser från eventuella läsare. Rättigheterna gäller endast layouten, innehållet tillhör, till största delen, respektive föreläsare.

© 1997 Fredrik Claesson, fcl@lysator.liu.se

Alla rättigheter förbehålles. Denna skrift, eller delar därav, får ej utan upphovsrättsmannens skriftliga eller muntliga tillstånd kopieras på något sätt. Dock får studerande kopiera ett exemplar för personligt och ickekommersiellt bruk.

Omslagsbilden föreställer Galileo Galilei.

Innehåll

1 Historiens huvudlinjer

1.1 Allmänt om historia

Vad är historia?

1. Det som hänt (som har med människor att göra).
2. Det som människor iakttagit om det som hänt (Rökstenen - 800-talet).
3. Det som människor efterlämnat (kvarlevor).
4. Det som skrivits om det som hänt.
5. Det som skrivits på ett vetenskapligt sätt.

Källkritik

Yttre kriterier

1. Äkthetsprövning
2. Samtidsprövning

Inre kriterier

1. Tendensprövning - avsikten med det skrivna.
2. Beroendekriterier

1.2 Historievetenskapens utveckling till 1900

- Propaganda för de makthavande
- Humanism $\Rightarrow$ ett intresse för själva historien
- **1600-talet:** tjänade statsmakten
- **1700-talet:**
 1. Moraliserande (lära av historien) ex. Rudbeck: Atlantica, Voltaire: Karl XII, Gibbon: Historien om romarrikets uppgång och fall.
 2. Även folkets historia
 3. Genom historien förstår man världsutvecklingen (Hegel, Kant)
- **1800-talet**
 1. Statens historia
 2. "wie es eigentlich gewesen" Ranke
 3. Betonande av de materialistiska villkoren
 4. Positivismen (Conte)
 5. Historien görs "vetenskaplig"
 6. Marxismen - ekonomiska villkoren

År

8000	Neolitisk revolution
7000	De första städerna (stadstater)
6000	Keramik
5000	Koppar
4000	
3000	Skriften

Flodcivilisationer

Bevattningsystem $\Rightarrow$ Matematik, lantmäteri Översvämningar $\Rightarrow$ Kalender

1.3 Europas rötter

	Euftrat och Tigris ¹	Nilen	Grekland
3200	Sumeriska statsstaterna	Riksenandet av Egypten	Minoiska tiden (Kreta)
3000			
2800			
2600			
2400	Akkadiska väldet	Gamla Riket	
2200			
2000			
1800		Mellersta riket	
1600	Babylon	Hyksos	Mykene
1400	Hettiterriket	Nya riket	
1200		Sjöfolkets härjningar	
1000	Nyassyriska riket 612 f.Kr.		
800			
600			
400			

1.4 Grekland**Det grekiska statsskickets utveckling**

	Athen	Sparta
700	Arkont - Areopagen	2 kungar
600	Tyrannvälde	De gamles råd (Gerusian)
500	“Demokrati”	Soldatförsamling (Apellan)

Athen

Folkmängd	480	120000 - 150000
	432	215000 - 330000
	400	115000 - 175000
Folkförsamlingen = ekklesian		

	Perserriket	Grekland
600	Nybabyloniska riket	
550		
500	<i>Perserriket</i> - Cyrius	Uppror mot perserna * Maraton 480 * Thermopyle * Salome-Platee(sp?) 480
450	- Darius	<i>Klassisk tid</i> - Athens storhetstid <i>Peloponnesiska kriget</i> 431 - 404 * Deliska-attisk sjöförbundet (Athen) kust * Peloponnesiska förbundet (Sparta) jordbruk
400		Athens fall

1.5 Romarriket

Rom - från statsstat till imperium

Yttre expansion

“753 f Kr” - 350	Etablering av statsstaten Rom
350 - 270	Italienska halvön erövrar
270 - 117 e Kr	Uppbyggandet av ett världsherravälde
117 - 370	Försvar av imperiets gränser
400-talet	Det västromerska rikets tillbakagång

Inre utveckling

“753” - 400-tal	Från kungadöme till republik
400-tal - 133	Stabilisering
133 - 27	Republikens slutskede - inbördeskrig
27 - 476 e Kr	Kejsartiden

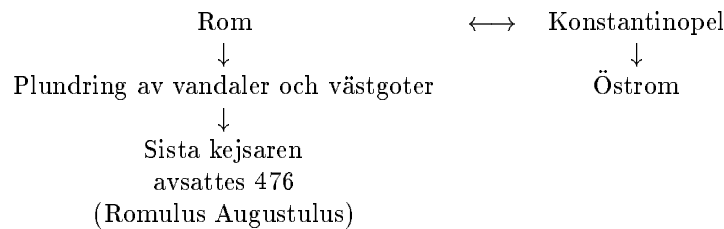
Republikens slutskede

133 - 122	Bröderna Gracchus
105	Marius yrkesarmé
60	Första triumviratet (Pompejus, Julius Ceasar, Crassus)
49	Öppet inbördeskrig
43	Andra triumviratet (Octavianus = Augustus, Markus Antonius, Lipidus)
31	Inbördeskriget slut
27	Principatet

Principatet: 4 maktcentra: Kejsaren, Senaten, Administrationen, Hären.

Dominatet: 4 delning av kejsarmakten

Konstantin (den store): Kristendomen blev “statsreligion”.

Västromerska rikets fall

1. Gibbon
 - Riket var för stort
 - Kristendomens fel
2. Germaninvasion (franska historiker)
 - yttre tryck
 - inte förfall
3. Slaveriet $\Rightarrow$ ekonomisk stagnation (ekonomisk teori)
4. Ineffektiv skattepolitik
5. Klasskamp under soldatkejsartiden (marxism)

1.6 Europiesk medeltid 476 -

“Ett avbrott i den västerländska civilisationens utveckling?”

Nej, ty det fanns kontinuitet i Östrom: Kejsaren var överhuvud. Fortsatt ekonomisk förskjutning stad $\rightarrow$ landbygd. Latifundierna kvar. Dessutom inget kulturellt avbrott.

Närmare sanningen ligger följande: En germanisering av romarna och vice versa.

Pirenne: Gräns 700-800-talet mellan medeltid - romartid. Medelhavet blir då en gräns mellan araber och européer.

Germanska folkvandringar: Hunnerna kommer österifrån och “pressar fram” folkvandringarna.

Klassisk feodalism

1. Från penningshushållning till naturhushållning
2. Decentraliserad ekonomi och förvaltning
3. Storgods - grunden till den ekonomiska förvaltningen, Ärftliga ämbeten
4. Militär upprustning
5. Livegenskap
6. Immuniteten (egna mynt, tullrättighet, straffrätt)

Bandet Kung $\rightarrow$ undersåte bröts.

När/varför uppkom Europa?

1. Yttre tryck - 600-700 talet
2. Karl den stores välde, omkring 800, ett nytt europeiskt "romerskt rike".
3. Det katolska Europa - klosterrörelsen, de stora katedralerna.
4. De europeiska universitetet 1000-
5. De europeiska handelsstäderna (norditalien, Hansan) 1000-

Korstågens orsaker**"Pullfaktorer"**

- Svaga makter i främre orienten
- Ökat intresse i Europa för Främre orienten (handel)
- De norditalienska städernas handelsintressen

"Pushfaktorer"

- Den kyrkliga reformeringen, "mission"
- Det feodala systemet, många söner till adeln fick ej något arv.

Resultat: Jerusalem stormas, korsfararriken (riddarordnar)

Korstågens effekter

- Uppåt för norditalienska handelsstädernas handel
- Påvekyrkan går framåt
- Konflikt mellan européer och muslimer
- Judarna drabbas, pogromer

Tyskland

911 "Tyskland föds"

962 Otto I Tysk-romersk kejsare. (Tyskland + norra Italien)

Investiturstriden

Vem ska utse biskopar? (kung eller påve)

Konkordatet i Worms 1122 - en kompromiss. Norra om alperna utsåg kejsaren biskopar och söder om påven. Detta var på längre sikt en vinst för påven. 1400-talet kom huset Habsburg till makten. Detta stärkte kejsarens makt. T-R riket koncentrerades till arvländerna = Tjeckoslovakien etc. Detta ledde till svagare påvemakt.

Frankrike - Från feodal splittring till begynnande nationalstat

- Fursten - feodalsystemets överhuvud
- Ärftlig monarki
- Öka centralmaktens jordinnehav
- Samarbete med kyrkan/påven.
- Penninghushållning
- Allians furste - borgare
- Strävan mot enhetligt lagsystem
- Ständermöten

England

- Ej totalt feodalt sönderfall.
- 1100-talet: militärt engagemang i framför allt Frankrike
- Omkr 1200: Försök till kraftig centraliseringspolitik vilket medför motreaktion i Magna Cartha (frihetbrev) 1215 vilket var högadelns och kyrkans seger över en svag kungamakt.
- Omkr 1300: Edvard I - centralisering
- Parlamentet:
 - Överhuset - (ungefär = curia regis), högadel och kyrka
 - Underhuset - lågadel och borgare
- Ingen ståndsuppdelning
- 1400-talet: på sikt kraftigt försvagat engelskt inflytande i Frankrike

Agrarkrisen

- Fallande priser på jordbruksprodukter
- Stigande löner för jordbrukare
- Sjunkande arrendeavgift
- Minskat jordvärde
- Ökat antal ödegårdar
- Övergång till kreaturskötsel

Allt detta ledde till att **feodaladelns makt minskade** i Västeuropa

1.7 Nordisk medeltid

Runskrift

Uppkomst: Svarta havsområdet - Balkan omkr, strax efter år 0

Norden: Runtecken omkr. 200 eKr. Höjdpunkt under vikingatiden.

Två huvudalfabet

- Det äldre - 24 tecken
- Det yngre - 16 tecken

Svenska språkets uppkomst

Samnordiskan - går att rekonstruera tillbaka till de första århundrandena efter år 0. Under vikingatiden sker uppdelning i

- Östnordiska - "Sverige och Danmark"
- Västnordiska - "Norge och Island"

Under 12-1300-talet separeras svenskan från danskan. Ett medvetet svenskt riksspråk kom i och med Gustav Vasas bibel 1541.

Starten för vikingatågen säger man skedde med plundringen av klostret Lindisfarne i England år 793.

Orsaker till vikingatågen

1. Befolkningsöverskott
2. Klimatförsämring
3. Fartygsbyggnation
4. Frankerrikets utbredning, arabernas expansion, friisernas försvagning.
5. Frankerrikets försvagning vid mitten av 800-talet.
6. Allmänt ekonomiskt uppsving.

Tidiga svenska samhällen

- Ättesamhällen
- Kungen:
 - Krigsledare (ledning = kustförsvar)
 - Valkungadöme (Mora stenar)
 - hinden = kunglig livvakt
- Kunglig ekonomi:
 - Del i böter
 - Gästningsrätt

– Uppsala Öd (system av kungsgårdar)

Makten fanns hos de fria männen:

- Byalag
- Häradsting
- Landskapsting (lagman)

Landskapslagarnas samhälle

Stärkt kungamakt under 1200-talet

1. Gradvis centralisering. Magnus Erikssons stads- och landskapslagar.
2. Fast organiserad förvaltning baserad på slottslän.
3. Omorganiserat skattesystem.
4. Försök att införa ärftlig tronföljd.
5. Regalrätten = malm, skog, mitttredjedelen i åar är kronans rätt
6. Majestätsbrott - bra för att få bort oppositionen

Maktfördelning:

- Herredag
- Rådet
- Kanslersämbetet(stats-), drots (justitieminister) och marsk (ÖB)

Kalmarunionen 1397 - 1448 - 1521. Tre fraktioner:

1. För unionen under en stark kungamakt, danska kungarna
2. För unionen under adelsstyre
3. Mot unionen, Sturarna

Engelbrektsfejden

1434: Riktades mot Erik av Pommerns Östersjöpolitik.

- **Tidigare uppfattning:** Nationalistiskt svenskt uppror. "Sveriges första riksdag" i Arboga 1435.
- **Numera:** Uppror mot ekonomiska politiken, osäkerhet om Engelbrekts verkliga roll.

Danmark

- Stark kungamakt 1150 - 1240 (Valdemarstiden)
- Stormännens inflytande ökade under 1200-talet:
 - Hoffets framväxt
 - Erik Klippings handfästning
 - Rådet
- Feodalriksupplösning på 1320 och 1330-talet.
- Stärkt kungamakt från mitten av 1300-talet, Valdemar Atterdag och Margareta

Norge

- Enats år 1000, Magnus den gode
- 1000 - 1100-talet: ett system med flera kungar.
- Mot slutet av 1100 - 1200-talet stark centralmakt först i allians med en stark kyrka. Adeln är obetydlig i Norge på grund av geografin.
- Den norska adeln förvandlas gradvis från jordadel till tjänsteadel.
- Arvrike 1260
- Allmän landslag 1274
- Allmän tillbakagång under senare delen av 1300-talet. Aristokratin drabbas hårt liksom kungamakten. Orsaker:
 - Digerdöden
 - En långvarig nedgångsprocess påbörjad före 1350.

1.8 Europa 1500 - 1815**“En ny tid”**

- De stora upptäckternas tid
- Renässansens konst, musik och litteratur
- Reformationen
- Starka furstestater, nationalstater
- Ekonomisk expansion

Kolonialisering

1. Spanien, Portugal - 1400-tal
2. England, Holland, Frankrike - 1600-tal
3. Ryssland - ?-tal

Det kapitalistiska Europas framväxt

Den kommersiella revolutionen

- Fjärrhandel - kraftigt ökade vinster.
- Kapitalinvesteringar
- Kapitalutlåning mot ränta - Banksystem (Brügger och deMedici)
- Förlagssystemet

Prisrevolutionen: Kraftig prisstegring från och med 1550. Orsak: Tidigare uppfattningen var "silverströmmen från Atlanten". Numera är de främsta orsakerna: expansivt europeiskt näringsliv, bergsbruk i Europa och kraftig befolkningstillväxt.

Merkantilism - statsstyrd kapitalism *Syfte*: Att skapa en självförsörjande ekonomi. Exempel på merkantilistisk politik:

- Stöd till handel och industri
- Kompanier och kolonier
- Yrkesskicklig arbetskraft - ex. valloner
- Avskaffa inre handelshinder, men förhindra lysimport.

Allt detta leder till en aggressiv utrikespolitik.

Fysiokrati: Jordbruket är grunden för välbstånd (ej guld). Var emot statlig styrning.

Utrikespolitik 1540 - 1640 Religionskrigens tid

- Schmalkaldiska kriget
- Religionsfreden i Augsburg 1555: Habsburg splittras i en spansk och en österrikisk gren.
- Spaniens storhetstid (senare delen av 1500-talet)
 - Medelhavet - spansk "mare nostrum". Spansk seger mot osmanska riket
 - Konflikt Spanien - England. Spanska armadans undergång 1588 - engelsk expansion på haven (1).
- Hugenottkrigen (kalvinister) 1560 - 1598 - svag fransk utrikes politik
- Kampen om Östersjön. Omkr 1600: Sverige blir stormakt på bl.a. dansk och rysk bekostnad ("den stora oredan").
- Trettioåriga kriget 1618 - 1648

Protestanter	Katoliker
Borgare - lågadel	Högadel
Stad	Land
Sverige	Polen
Frankrike	Habsburg
England - Holland	Habsburg
Konflikt inom det tyskromerska	kejsardömet
Självständiga furstar	Centralmakten
Turkiet	Habsburg

- Westfaliska freden
 1. Nederlag för motreformationen, Länderna fick välja mellan katolicism, protestantism eller calvinism.
 2. Kejsardömet "upphör" som politisk instans.
 3. Frankrike huvudsegrare.
 4. Icke-tysk kontroll av den tyska handeln.

1648 - 1715 Frankrikes stora århundrade

- Spanska tronföljdskriget 1700 - 1713 (freden i Utrecht)
 1. Slut på Frankrikes starka dominans
 2. Spanien upphör som stormakt
 3. Engelsk expansion på haven (2)
 4. Österrike expanderar
- Stora nordiska kriget (1700 - 1721)
 1. Sverige slut som stormakt
 2. Rysk expansion

Jämviktspolitik - 1800

- Frankrike expansion 1792 - 1812
- Engelsk expansion på haven (3) (Slaget vid Trafalgar 1805)
- Österrike och Preussen - stormakter i centrala Europa.
- Ryssland - stormakt i öster.
- Före detta stormakter: Spanien, Sverige, Osmanska riket.
- Kontinentalsystemet: Fransk blockad av England, fungerar ej p.g.a. världshandeln.

Den atlantiska revolutionen

Grundläggande faktorer

- Penninghushållningens återkomst
- De geografiska upptäckterna
 1. Världshandel
 2. Prisrevolution
 3. Näringslivet expanderade
- Nationalstaten
- Markantilism
- Reformationen $\Rightarrow$ Upplysningen

England

- Långa parlamentet 1640 - 1653 - öppet inbördeskrig (rundhuvuden och kavaljerer)
- Protektoratet: Cromwells militärdiktatur. Gynnade borgarklassen.
- Restaurationen 1660 - 1685: Ekonomiskt goda tider. Maktbalans och anglikansiering.
- Tories (jordägare) och whigs (städernas medelklass) 1670.
- Den ärorika revolutionen 1688:
 1. Bill of Rights $\Rightarrow$ begränsad kungamakt
 2. Parlamentets seger $\Rightarrow$ Över- och underhus

Det revolutionära Europa (senare delen av 1700-talet)

1. Stark befolkningstillväxt
2. Ung befolkning - arbetslöshet
3. Lågkonjunktur + missväxt
4. Den amerikanska revolutionen

Franska revolutionen

Orsaker:

1. Upplysningstidens idéer
2. Kungamaktens kollaps
3. Uppåtsträvande adel
4. Uppåtsträvande bourgeoisi

5. Reaktion mot feodala drag i *l'ancien regime*
6. Nationalstaten - enhetstaten $\Rightarrow$ *landsomfattande* opposition
7. Depression och missväxt
8. Direkt orsak: Finanskris

Effekter på kort sikt:

1. (a) Adeln och prästerna - Förlorare
(b) Borgerskapet och delvis bönder - Vinnarna
(c) Arbetarna - Besvikna
2. Ekonomin söndertrasad
3. Värnpliktsarmén
4. Slaveriet avskaffat i kolonierna
5. (a) Ny effektivare lokalförvaltning
(b) Nytt rättsväsende, nya lagar
6. Kvinnokampen: temporär arvsrätt och skilsmässorätt. Rätten att verka politiskt blev kortvarig.

Effekter på längre sikt:

1. Kungadömet av Guds nåde avskaffat
2. (a) Frö till demokratisk utveckling
(b) Uppkomsten av "ismerna"

1.9 Sverige 1500 - 1815**Centraliseringssträvanden under Gustav Vasa**

1. Allians med Lybeck mot Danmark
2. Uppgörelse med Kyrkan
3. Centraliserad förvaltning
4. Moderniserat dyrbart försvar
5. Arvsrike införs 1544
6. Sekreterarregementet - Jöran Persson

Vasasönerna

1. Sekreterarregementet fortsätter
2. Sigismund - Hertig Karl. Inbördeskrig
 - (a) Slaget vid Stångebro 1598
 - (b) Linköpings blodbad 1600
3. Sverige valde härigenom sida inför trettioåriga kriget. Hotet från Polen kvarstod till 1632.
4. Karl IX - hårt centralstyre
5. Gustav II Adolf - systemskifte $\Rightarrow$ maktindelning mellan kung, råd(Axel Oxenstierna) och riksdag.

Danmark-Norge 1530 - 1600

- Kristian III - Danmarks Gustav Vasa
 - Reformation
 - Reduktion
 - Centralisering
 - Sekreterarregemente
- “Grevefejden” 1534 - 36 $\Rightarrow$ Hansan krossas, samarbete mellan Kristian III och Gustav Vasa.
- Envælde 1660
- Sociala förhållanden i Danmark:
 - Adeln hade mycket stark ställning.
 - Bönderna var hårt förtryckta, hoveriet (dagsverksskyldighet), hals och handrätt, Vornedskabet (livegenskap) och de var uteslutna från ständerna.

Sverige-Finland blir dominerande stormakt

När Sverige blev för starkt reagerade övriga stormakter.

Den svenska stormaktens framväxt:

1. Politisk förklaring: Upplevt hot från Danmark, Ryssland och Polen.
2. Ekonomisk förklaring: Kampen om Östersjöhandeln

Viktiga förutsättningar:

- Gustav II Adolf & Axel Oxenstierna
- Reformationen - staten kontrollerade kyrkan - kontroll av inhemska propaganda

- Krigsfinansiering lyckades

Krigsfinansiering:

- Kontribution (Durchtagsgäld - inledningsfaskatt)
- Utländska lån (Holländska bankirer) och subsidier (från Frankrike)
- Export av koppar, järn och kanoner
- Tull
- Utnyttja provinserna (framför allt Baltikum)
- Förläningar och donationer
- Utnyttja fientligt område hänsynslöst - plundring
- Indelningsverket
- Nödmynt

Sverige som kolonialmakt

- Handelskompanier: Svenska handelskompaniet, Söder d:o, Svenska afrika-kompaniet och flera "tjärhandelskompanier".
- Kolonier: Nya Sverige 1638 - 1655 och Cabo Corso 1649 - 1663.

Det stora nordiska kriget (1700-1721)

- Dansk-rysk-polsk allians
- Danskt anfall på Holstein-Gottorp, Svensk landstigning på Själland leder till fred.
- Ryskt anfall mot Narva och polskt anfall mot Riga.
- Svensk seger vid Narva.
- Det polska fälttåget, Fred vid Altranstädt 1706.
- Det ryska fälttåget, 1707 - 1708. Poltava 1709
- Danska och ryska anfall mot Sverige-Finland ("Den stora ofreden")
- Karl XII's turkiska politik

Framväxten av kunglig envælde i Sverige, 1648 - 1680

- Finanskris - diskussion om reduktion av högadelns jord.
- Karl X Gustav - "fjärdepartsräfsen"
- Proaristokratisk förmyndarregering
- Nyadling ⇒ försvagat råd, sprickor mellan gammal- och nyadlig falang.
- 1670-tal: akut finanskris
- 1680-års riksdag

Frihetstidens statsskick

- Kungens makt - genom folket, ständerna
- Rådet - riksen råd (rikets ständers råd)
- Riksens ständer
- Makten i deputationer och utskott ("sekreta utskottet")
- 1751: Ständerna kan inte fela.
- 1772 Gustav III's statskupp
- 1789 Förenings och säkerhetsakten

Gustav IV Adolfs antifranska politik

- Ledde till pommerska kriget 1805 - 1807
- Tilsitöverenskommelsen innebar att Sverige förlorar Finland 1808 - 1809
- Statskupp
- 1809-års författning
- Revanschpolitik i öster (1)
- Kristian (Karl) August tronföljare (borgarnas val), dog av slag
- Mordet på Axel von Fersen.
- Revanschpolitik i öster (2)
- Jean-Baptiste Bernadotte tronföljare
- 1812 års politik: Ryssland får behålla Finland, Sverige får ta Norge.

1.10 1900-talet i framtidens historieböcker

1. Elektrifiering
2. Världskrigen
3. Demokratier - Totalitära stater
4. Pearl Harbor - USA ut ur isoleringen
5. Det "gamla" Europa går under
6. Avkolonisering
7. Kommunikationer
8. Atombomben och det kalla kriget
9. Från öst-väst till nord-syd
10. Energikris och miljöförstöring

2 Idehistoria: frågor och svar

2.1 Vilka problem var de mest centrala för de tidiga grekiska tänkarna? (precisera med ex. på problem)

- De grekiska filosoferna hade befriat sig från religiösa och mystiska tankar → vetenskaplighet.
- De viktigaste problemen formulerades av Thales från Miletos² och löd:
 1. "Vad består allting ytterst av?"
 2. "Vad bestämmer förändringar?"
- Tidsindelning av antiken och medeltiden
 - 600 - Klassisk period
 - 300 - 0 Hellenistisk tid
 - 0 - 500 Romartiden
 - 500 - Medeltiden
- Andra kända filosofer
 - Thales - såg vattnet som urämne
 - Anaximander - något (abstrakt) som uppbygger allt. Detta något kallas toapeiron (det gränslösa).
 - Anaximenes - allt uppstår ur förtätning och förtunning.
 - Heraklitos - endast processerna är betydelsefulla. Tingen är ej verkliga.
 - Eleaterna - Parmenides - Det finns ingen förändring (logisk deduktion). Förnuft framför sinnesintryck.
 - Zenon - med känd paradox bl.a.
 - Pythagoras (från Samos till Magna Grachia) - religiöst motiverad, talmystik = Det heligaste kan beskrivas med matematik. 8 st grundläggande basfigurer bygger upp alla kroppar. Jorden är klotformad.
 - Empedokles - Elementläran: eld, luft, vatten, eld.
 - Demokritos - Atomer. Objektiv och subjektiv verklighet.
 - Hippokrates - Läkekonsstens fader, Kos.

2.2 Vilka var de viktigaste komponenterna i Platons idélära?

- Idévärlden - stabil, själen
- Sinnevärlden - instabil, kroppen.

²Stad i södra Turkiet (som tillhörde Grekland då)

2.2.1 Platons motiv till idéläran

1. Elimineras motsägelser från verklighetsbeskrivning
2. Förklarar hur logisk och matematisk kunskap är möjlig
3. Förklarar hur språkliga allmänbegrepp har betydelse ex. begreppet häst vs. en specifik häst.
4. Ger ett högre ideal än det som kan hämtas ur erfarenhet av omvärlden
De upplysta (filosoferna) skall styra, elitism.

2.3 Vilka är, i översikt, Aristoteles viktigaste bidrag?

Kunskapen måste börja i den egna erfarenheten. Han forskade inom zoologi (föregångare till Darwin), meteorologi, statsvetenskap, litteratur, etik. Inom logiken utvecklade han ett axiomatiskt deduktionssystem utgående från 4 st "axiom" och 12 st "härledda regler". Statsvetenskapligt: Ungefär lika med Platon.

2.3.1 Vad innebär hans teori om fyra orsaksformer?

Läran om form och materia innebär att det finns en "urbild"=formen och materialet som objektet är gjort av=materien. Det finns fyra grundtyper av förklaringar om övergången materia → form:

- Materiella orsaken, byggmaterial.
- Verkande orsaker - hur något har blivit vad det är, byggarbetet.
- Formell beskrivning - längd, färg, vikt etc. Ritningen.
- Ändamål - ex: Varför har vi ögon? För att se med! Alltså syftet med bygget.

Aristoteles lära kallas teleologisk - allt har ett syfte. Märk: Varför? mot Hur? som moderna vetenskapsmän frågar sig.

2.3.2 Vad är huvuddragen i hans fysik?

- Allt strävar mot sin naturliga ort (grundtillstånd). Det finns naturliga och påtvingade rörelser. Ex: En sten faller p.g.a. sin strävan mot marken. Vila är naturligare än rörelse. Två olika fysiksystem: ett för jorden och ett annat för världsrymden.

2.4 Vilka inriktningar dominerar hellenistisk moralfilosofi och vad står de i korthet för?

- Skepticism - Man skall inte forska, det tjänar inget till.
- Epikuréer - Allt baseras på **lust**. Man ställer individens lust mot kollektivets och kortsiktig lust mot långsiktigt. Lusten ger sinnesfrid. Slumpmässighet i atomernas rörelser.
- Stoiker - Målet är att kontrollera sina själsreaktioner för att uppnå sinnesfrid. Zenon. Predestination.

2.5 Vilka tre eller fyra fält illustrerar bäst de vetenskapliga framstegen under hellenistisk tid?

- Arkimedes - vattenskruv, brännglas, hävstång. 200-talet
- Ptolemaios - Astronomi, jordens centrum, epicykelteori.
- Eratosthenes - mätte jordens radie
- Galenos - anatomiska undersökningar på dödsdömda, organanatomi. Kroppsvätskor

Romarnas bidrag är framför allt juridiken, lantmäteri.

2.6 Ur vilken kulturell situation och med vilka resultat uppträder den karolingiska renässansen? ca år 800.

2.7 På vilka olika sätt kom den arabiska kulturen att spela en viktig förmedlande roll för Västerlandet?

- Avicenna - medicin
- Alkemi - tillvaron ej begriplig, finna bakomliggande hemlighet, gav destillaton och farmakologi.
- Talsystemet - nollan
- Averroes - Sevilla på 1100-talet. Bygger på Aristoteles. Sprids vidare till Parisuniversitetet.
- Arabisk kritik mot grekiska kunskapsarvet på 1200-talet

Augustinus - "kyrkofadern", filosof. Ta vara på den nyttiga hedniska kunskapen. Värn mot antivetenskaplighet.

2.8 Vad innebär skolastik - historiskt och idémässigt?

- Abelard - upprör över skolväsendet. Sammanställer saker han fått lära sig $\Rightarrow$ "sic et non"
- Ny undervisningsform (Paris)
- Skolastiska disputationskonsten

2.9 På vilka sätt kopplas Platon och Aristoteles till olika traditioner?

- Skolastik: kopplas till Aristoteles. Thomas ab Aquino. form(Gud, gott) $\leftrightarrow$ materia(människor, ont). Tro och vetande är delvis överlappande:

	Tro	Ej tro
Vetande	Guds existens	Triviala saker
Ej vetande	Nåd frälsning	

Averroism innebär att förnuftet delas. Religionen ges ett intellektuellt drag.

- Mystik: kopplas till Platon, Plotinos, Alexandria-Rom.
Förnuft (generellt) $\leftarrow$ Själ (individualitet $\rightarrow$ generellt) $\rightarrow$ Materia (differentiellt). Via vision kan man förstå Det ena, helheten. Det goda - Gud.
 $Vetande \subseteq Tro$

2.10 Vad innebär universalistriden och vilka positioner var möjliga?

- Allmänbegrepp = universalie
- Exempel: Finns godhet eller bara enstaka goda handlingar?
- Realism - endast *allmänbegreppen* existerar - Platon.
- Nominalism - endast *enskilda* existerar. Tinguttrycken har en referens till sammanfattningen av tingegenskaperna.
- Konceptualism - Allmänbegreppen är verkliga men existerar endast som egenskaper hos tingen - Abelard
- Är världen som den är eller delar vårt intellekt upp den?

2.11 Vilka idériktningar som främst hör ihop med humanismen?

- Stark koppling till Platon
- Individualism
- Tolerant människo uppfattning
- Självständigt tänkande i politiska frågor
- Sekularisering
- Macchiavelli (Fursten), Thomas More(Utopia), Erasmus av Rotterdam

2.12 Vilka är de för vetenskapen nya dragen under 1600-talet?

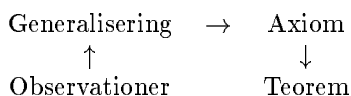
600	Reduktivt tänkande Matematisering Bevisregler Systematisk empirisk forskning Det personliga övervägandets moral
0	
700	Utbildningsinstitutioner etc.
1300	Mekanistik, Aktiv observation Primär vs. sekundär
1900	Kvantifiering

- Mekanistik: Varje tillstånd är bestämt av föregående tillstånd + naturlagarnas utseende. Ej ändamål. Determinism.

- Aktiv observation: Experiment - Galileo Galilei (med viss reservation)
- Primär vs sekundär: Objektiva, primära egenskaper: form, massa.
- Subjektiva, sekundära: färg, tyngd och doft. Dessa orsakas av primära egenskaper.

2.13 Om vad handlar konflikten mellan empirism och rationalism? Tydliggör!

- empirisk (subst. empiri) - utforska med erfarenheten. Motsatsen är de formella vetenskaperna: logik, matematik.
- empiristisk (subst. empirism) - *All* kunskap om världen kommer från sin-
nena. En kunskapsteori. John Locke

- Rationalism - *Viss* kunskap kommer genom förnuftet. Descartes, Leibniz.
Axiom
↓
Teorem

2.14 Vad står naturrättsteoretiskerna för och från vilka alternativa synsätt avgränsade de sig främst?

- Samhällsfördraget - människorna har skrivit kontrakt med härskaren.
- Får folket återta makten om härskaren missköter sig? Detta leder till två riktningar: Kung av Guds nåde, absolutism, och Lockes idéer.

2.15 Några huvuddrag i utvecklingen av svenska universitet under 1600 - 1700-tal?

- Uppsala - Donation från Gustav II Adolf. Olof Rudbeck - upptäckte lymf-systemet, rektor på universitetet.
- På 1730-talet låg Sverige bra till som forskarland. I första rangen var Frankrike och England och i andra Sverige och Holland.
- Linné

2.16 På vilka sätt är Örsted och Lavoisier nyckelfigurer i vetenskapshistorien?

- Örsted - 1820, Upptäckte sambandet mellan elektricitet och magnetism. Detta gjorde det möjligt att skriva en lärobok i ellära.
- Lavoisier - Kemin, fina vägningen - vågen som instrument. Teori för förbränning, syre.

2.17 Vad präglar upplysningens världsbild och livsåskådning?

- Optimism
- Anti-irrationalism
- Utilitarism = nyttig...
- Deism / Ateism
- Tolerans
- Materialism / Determinism
- Empirism

Detta ledde till revolutionsidéer, förbättra världen, ändra miljön.

- Tabula rasa: Vad människan blir beror endast på erfarenheten / miljön. Detta innebär jämlikhetstankar.
- Utilism - nyttotro
- Utilitarism - konsekvensetik, effekterna av gärningen bestämmer godheten i den. Alltså goda handlingar $\Rightarrow$ nyttiga konsekvenser.

2.18 Vilka ekonomiska och politiska idéer är nyheter under upplysningen?

- Montesquieus teorier om maktindelning, jämför med USAs konstitution.

2.19 Genom vilka idéer blev Kant betydelsefull för romantiken?

- Kant (-1804) verksam i Königsberg. Levde isolerat liv.
- Betydelsefull för geografins utveckling - Asiens floder. Märk dock att han aldrig lämnade Königsberg.
- Det största bidraget kom inom filosofin:
 - Orsak - verkansamband - vi kan ej se orsakerna.
 - Vi kan inte se tinget i sig ("Das ding an sich") utan det påverkas av våra åskådningsformer, tid(aritmetik) och rumslig(geometri) sortering. Dessutom filtreras det genom "orsak-verkan-filtret". Först därefter uppfattar vi det som sinnesintryck.
 - Hur ordnar vi världen? Världen är en *konstruktion* av oss.
 - Det finns olika andra alternativa synsätt:
 1. Det finns ett annat sätt att få kunskap om världen nämligen via *intuition* och det får speciellt konstnärer.
 2. Vi kan prova oss fram med våra *handlingar* och se vilken respons vi får från världen - praktik.

- **Kant avlägsnat tingen i sig.**
- Åter modern på 1860-talet i och med nykantianerna. Bryr sig ej om världen, Vilken roll spelar valet av aritmetik för vår världsuppfattning.

2.20 Vilka perspektiv och synsätt präglar romantiken?

- Idealism -
 - Kants - vår bild av världen är beroende av oss själva. (Motsats: realism - världen oberoende)
 - Platon - idéer existerar oberoende av verkliga världen. Ex: svensk nyromantik, Stagnelius.
- Nationalism
- Historietolkning - samband med optimismen - tron att saker förändras, gör att historieforskning blir intressant.
- Vitalism - Vad är liv? - Det är närvaro av vital energi (speciell form av energi). Med tillräckligt mycket energi kan liv skapas. Märk: Mary Shelleys Frankenstein.

2.21 Vad förenar och skiljer Hegel och Marx?

1. Hegel (1770 - 1831)

- Dialektik - all gränsdragning sker mellan två olika saker, måste relatera till något för att sätta en gräns.
- Helheten = Det Absoluta (mängdläramässigt: universum).
- All utveckling slår över i sin motsats: *tes* → *antites* → *syntes* etc.
- Alienation - att inte anse sig tillhöra det objektiva, idégemenskapen, samhället, stå utanför.
- Dialektisk historietolkning - Anta att en lag införs, några kommer då att stå utanför denna och detta leder till att en syntes mellan de två åstadkoms. (Idealistisk dialektik)
- *Idéalistisk syn*
- Människan drivs av längtan till frihet ⇒ Historiens slut (när alla är fria).

2. Marx (1818 - 1883)

- Alienation - människorna(arbetarna) främmande/inte indragna i den *ekonomiska* processen, det är bara de rika.
- *Materialistisk syn*

2.22 Vad innehåller 1800-talets viktigaste anti-idealistiska riktningar?

- Materialism - Marx, Fouerbach och Büchner - förklarar allt, och då verkligen allt, med materialistiska orsaker. Büchner hittar på lämpliga orsaker som passar bra in. Tankeflykt till religionen - "Religionen är ett opium för folket" - när det blir outhärdligt.
- Positivismen - Comte - 3 stadier i idéhistorieutvecklingen:
 1. Teologiska stadiet
 2. Filosofiska stadiet - spekulativa teorier.
 3. Positiva stadiet - objektiva, säkra fakta (= enkla, nyttiga, konstruktiva)

2.23 Vilka olika idéer möts och samlas hos Darwin?

- Korrekt kronologi - Buffon och Lyell:
 - Enligt bibelns skapelsberättelse är jorden 4-5000 år gammal.
 - Enligt Buffon har det tagit minst 70000 år för jorden att svalna. Han tvingas tolka skapelseberättelsen symboliskt.
 - Enligt Lyell sker inte jordens utveckling i stora steg (katastrofteorin) och långa lugna perioder utan det är en kontinuerlig, långsam förändring. Alltså är jorden mycket gammal.
- Släktskapsrelationer - Aristoteles, Linné: Allting kan indelas i arter med gemensamma drag. Inser att artbegreppet är artificiellt.
- Härstamningslära - Lamarck, Buffon: Miljön bestämmer artens utveckling. Dock ansåg Lamarck att förvärvade egenskaper ärvs.
- Kamp för tillvaron - Malthus: Populationen ökar tills att födan tar slut och många svälter ihjäl, inget stabilt tillstånd vid jämviktspunkten.
- Utvecklingen - Comte

Darwin ansåg att det individer med de egenskaper som ger bäst avkomma (och överlevnad hos diton) kommer att gynnas. Sade inte om det var bra/dåligt.

2.24 Vad motiverar olika sätt att se på staten hos liberaler, konservativa och utopiska socialister?

	Svag stat		Stark stat
Liberaler	Manchester-liberaler "l'aisse faire" endast skyddsfaktor	→	Social-liberaler p.g.a. sociala problem John Stuart Mill
Konservativa		←	Konservativa, p.g.a. inflytande från liberalt håll, aristokratis uppgående i borgerligheten.
Socialism	Loius Blanc, St Simon	↔	Anarkister (Fourier!), korporativism, syndikalism.

2.25 Vilka varianter av Marxism är särskilt intressanta i Europa?

2.26 Vilka anti-intellektualistiska förhållningsätt är det som främst gav spår i västerlandets tänkande?

3 Temaföreläsningar

3.1 Europas befolkningsutveckling och den europeiska staden

3.1.1 Befolkningsutvecklingens regulatorer

1. Nutritionsstatusen (tillgång på mat)
 - Spädbarn, sjuka och gamla dog först.
 - Kvinnor som svalt blev temporärt sterila.
 - Amningsvanorna påverkade överlevnaden hos spädbarnen.
 - När barnmorskorna kom minskade spädbarnsdödligheten.
 - Amningen fungerade också som ett preventivmedel.
2. Epidemiska sjukdomar, pesten (digerdöden 1350)
3. Krig - Händelser på slagfältet påverkade marginellt, däremot är de sekundära effekterna viktiga.
4. Attityder till familjebildning
 - Hög giftemålsfrekvens berodde bland annat på att det skapade allians mellan släkter och att staten fick stabila skattebetalare. Detta medförde att det var svårt att ta ut skilsmässa, äktenskapsbrott straffades hårt och oäkta barn stöttes ut.
 - Attityder till familjestorlek: Stora lokala variationer, Snabba förändringar. Exempelvis på södra Gotland under början av 1700-talet vilket berodde på missväxten under 1690-talet. "Sunds lag" innebär att natiiviteten blir stor 20-30 år efter föregående ökning. Så icke på Gotland ty det fanns inte tillräckliga resurser (mark) att försörja fler.

3.1.2 Europas befolkningsutveckling

- Ordentlig statistik började föras på 1500-talet.
- Utvecklingen i siffror:

År	Antal miljoner invånare
1500	40
1700	110 - 120
1750	140
1800	190

- Montesquieu förutsade att Europas befolkning skulle avta och dö ut.
- Mest befolkade länder var Frankrike, centrala Habsburg och norra Italien.
- Under senare delen av 1700-talet nästan fördubblades Englands befolkning (5 → 9 miljoner) medan Frankrike bara ökade från 20 → 25 miljoner.
- Orsaken till den stora förändringen kan ha varit att virulensen³ minskade vid denna tid.

³Virusens aggresivitet

3.1.3 Sveriges befolkningsutveckling

- Vid första Älvsborgslösen hade Sverige 83900 hushåll och cirka 427 - 531000 invånare.

3.1.4 Demografiska revolutionen (transitionen)

- Hög nativitet
 - Hög mortalitet
 - Demografiska krisår
 - Svag befolkningstillväxt
- Fortsatt hög nativitet
 - Minskad mortalitet
 - Befolkningsexplosion $\Rightarrow$ emigration
- Minskad nativitet
 - Fortsatt minskad mortalitet
 - Relativt hög befolkningstillväxt som dock avtar.
 - Från flerbarns- till fåbarnsfamiljer
- Under 1940-talet ökar nativiteten i Sverige

Detta drogs ut till en generell teori om befolkningsutvecklingen som visade sig ej stämma på exempelvis Frankrike.

3.1.5 Sveriges folkbokföring - ett unikt källmaterial

1. Hård kyrkodisciplin
2. Stormakten Sverige
3. Merkantilismen innebar att man ville registrera samhällets resurser inte minst befolkningen.
4. Lång fredsperiod - inga brända arkiv.

1608	Första påbud om viss registrering
1622	Föreskrift om husförhörslängd i Västerås stift - Johannes Rudbeckius.
1686	1686-års kyrkolag
1726	Konventikelplakatet
1700-tal	Stort intresse för demografi
1730-1740-tal	Försök till rikstäckande statistik - Erik Benzeliuss - Linköping, Kungliga vetenskapsakademin, Sekreta utskottet
1749	Tabellverket
1750	Tabellkommisionen
1858	SCB - Bidrag till Sveriges Officiella Statistik
1911	SCB - Sveriges Officiella Statistik

3.1.6 Urbanisering

Stadsutveckling i Europa:

1. Antikens städer
2. Medeltida handelsstäder
3. Industristäder

Stadsutveckling i Sverige:

1. De första städerna ca år 1000
2. Anlagda städer 1580 - 1680
3. Industristäder

Birka: 750 - 970 talet. Första riktiga staden: Sigtuna.

Städernas lokalisering på medeltiden - Spontan urbanisering

1. Kultplatser
2. Tingsplatser
3. Kommunikationsknutpunkter
4. Marknadsplatser
5. I närheten av kungsgård eller viktig kyrka/biskopssäte.

Städernas lokalisering under 1580 - 1680 - Medveten urbanisering

1. Expansion mot rikets periferi - stormaktens inre expansion.
2. Handelsstäder
3. "Industristäder" - t ex bergsstäder och Borås.
4. Militära stödjepunkter exempelvis Karlshamn och Karlskrona.
5. Administrativa centra (landshövdingar) ex. Karlstad.
6. Fiskala kontrollcentra.

Eli F Heckscher ansåg att politiken var misslyckad och beviset var den svaga befolkningstillväxten. Städerna var bara "bondbyar med stadsprivilegier". Orsakerna ansåg han vara:

1. Städerna hade ingen plats i det agrara Sverige.
2. Merkantilistisk lagstiftning motarbetade städernas utveckling.
3. För få stapelstäder⁴. Bottniska handelstvänget.
4. Allt satsades på huvudstaden.

Motargumenten är att staden och omlandet bildar en enhet. "Ett organiskt led i furstemaktens expansion" - Herlitz och Norborg.

⁴ Städer som fick handla med utlandet

3.2 Svenskt järn och koppar på europamarknaden

3.2.1 Tidigt svenskt bergsbruk

- Keltisk järnålder - ca 500 f.Kr. - 0
- Svenskt metallsmide (fynd på Helgö och Lillön 400 - 500-talet)
- Järnframställning:
 1. Rödjord/järnhaltig sand
 2. Sjö- och myrmalm
 3. Bergmalm
- Järnframställning i Polen på 500-talet
- Skriftliga källor i Sverige från 1200-talet
- Kopparbrytning - 1100 - 1200-talet p.g.a. kristendomens behov av klockor. (Klockmalm)
- Östdanmark (Järnmölle, Järnvirke) i Halland - centrum för tidig järnindustri.
- Lapphyttan i Norberg, Dalarna - "Sveriges äldsta masugn".
- Kammen på vattenhjulets axel gjorde det möjligt att omvandla kraften till hammarslag.
- Viss medeltida järnexport - osmundjärn - ej bra för smide men däremot användbart för gjutning.

3.2.2 Bergbrukets expansion

- Gustav Vasas 1500-tal:
 - Hård kontroll
 - Tyska läromästare
 - Exportinriktad produktion - stångjärn
 - Träkol - "kampen om skogen" inledd. Viktigt med god koltillgång. Skogen kunde användas till svedjebruk, pottaska, tjära och timmer bl.a.
- 1600-tal:
 - Sverige ledande exportör av järn och koppar. Export till England, Holland och Frankrike till båtbyggeri, Tyska områden, brandhärjade områden (spik)
 - Under stormaktstiden stod Sverige för 25 - 40% av Europas export, vissa år upp till 70%⁵.
 - Det svenska bruket etableras - en "industriell revolution före industrialismen".

⁵ Av någon metall, troligtvis järn, men det lämnas som övning till läsaren att ta reda på

- Valloninvandringen:
 - * Från centrum av järnframställningen i Valloniet, Liégeområdet. Krisdrabbat $\Rightarrow$ nya produktionsorter.
 - * Sverige - behov av kapital och yrkeskunnande, hade malm, skog och vattenkraft + skattelindring.
 - * Louis de Geer m.fl. värvade en elit av skogshuggare, kolare, körare och smeder.
 - * ca 1000 personer varav 80% stannade kvar. Inklusive familjer ca 2000 - 2500
 - * Tidsperiod: 1626 - 1655
- Effekter:
 1. Vallonsmidet håller hög kvalitet. Öregrundsjärn 15% av Sveriges järnexport.
 2. Förbättrat tysksmide
 3. de Geer m.fl. $\Rightarrow$ kapital + allmän expansion.
- Efterfrågan på koppar ökade då kopparmyntfot infördes och det blev populärt med koppartak.
- Endast Japan utvinner lika mycket koppar som Sverige.
- Kopparn kommer i princip uteslutande från Falu koppargruva.
- På 1680-talet rämnar koppargruvan p.g.a. alltför intensivt utnyttjande.
- Brukets koltillgångar tryggas:
 1. "Kolfång" i närliggande socknar.
 2. Rekognitionsskogar - allmänningar som bruken får av staten.
 3. "Egna kol" från skog som bruken köper upp fr.o.m. 1660-talet. Fördelarna var att det gav kontinuerlig tillgång på kol, lägre kostnad och högre kvalitet p.g.a. kunniga kolare.
- Bergsbruket 1700 - 1800
 - Rädsla för skogsbrist + prisfall $\Rightarrow$ Statlig produktionsbegränsning (vilket ledde till försenad industriell revolution enligt Eli Heckscher).
 - Manufaktorsmide i Sverige
 - Puddelprocessen i England, Henry Cort 1780-tal $\Rightarrow$ ledde till chock i Sverige då den var mycket effektivare.
 - Kris omkring 1810:
 1. Nya kolbesparande och effektiva framställningsmetoder
 2. Järnhunger i Europa
 3. Liberalism (restriktioner bort)
 - 1) - 3) ovan ledde till svensk återhämtning i mitten av 1800-talet.
 - Men Bessemerprocessen - Götstålsmetoden ledde till bruksdöd 1870 - 1890 vilket gjorde att de fick ställa om produktionen till exempelvis glas eller papper.

3.2.3 Teknikhistoria

- Drivkraft
 - Muskelkraft - Människa (gångspel, trumphjul), hästvind
 - Vindkraft
 - Vattenkraft - kraftöverföring - stånggång
 - 1 häst $\approx$ 6 män
 - 1 hästvind $\approx$ 40 män
 - 1 vattenkonst + stånggång (2 km) $\approx$ 10 hästar $\approx$ 6 hästvindar $\approx$ 200 män
- Sprängning
 - Tillmakning (ej vatten) - populär teknik
 - Krut
 - * 1613 Tyskland
 - * 1630-tal Sverige
 - * Problem
 1. Dyrt
 2. Borrning av spränghål
 3. Fukt
 4. Avgaser
 5. Kontroll av sprängverkan
 - Nitroglycerin 1846, Zinkgruvan 1863.
 - Dynamit - 1860: Nobel.

3.2.4 Christopher Polhem (1661 - 1751)

- Hakspelet i Falu koppargruva.
- Undervisning i mekanik: Laboratorium mechanicum, Det mekaniska alfabetet (ex. block, kil, hävstång och hjul)
- Collegium curisorum - föregångare till Kungl. Vetenskapsakademin. tillsammans med Erik Benzeliuss bl.a.
- Manufakturverket i Stiernsund - "Sveriges första mekaniserade industri"
- Planlade Göta kanal
- Byggde om Slussen i Stockholm

3.3 Från nationalism till nationalsocialism

Nationalismen har återigen blivit aktuell på 90-talet. Hur förstår vi nationalismen och hur hanterar vi den?

3.3.1 Nationalism - några begrepp

1. Stat - Nation

- Stat = politisk enhet, maktmonopolet
- Nation = idé/känsla om samhörighet (språkligt, religiöst, kulturellt, historiskt etc)
- Stat $\neq$ Nation normalt sett $\Rightarrow$ Uppkomst av nationalism.
Nationalprincipen: Varje stat - en nation.
Varje nation - en stat. |
|--|

2. Nationell identitet - Nationalism

- Nationell identitet $\equiv$ Nationalkänsla - föddes idémässigt under franska revolutionen(1789), innan dess hade lojaliteten riktats mot annat håll. Materiell födelse under industrialiseringen då gamla banden brast (skrå, by, socken, stånd, släkt). Nya band uppstod: företag, förening, allmän skolgång) vilket ledde till ett medborgarsinne. Historieundervisningen används som redskap.
- Nationalism = program för mentalt eller fysiskt *oberoende, självkänsla och försvarskamp* - idé också under franska revolutionen med allmän värnplikt, rösträtt. Uppstår som reaktion på exempelvis internationellt vanrykte, ojämn utveckling, sårad stolthet eller där utvecklingen är måttlig (gamla banden har brytits men de nya har ännu inte skapats, problemen skapats men ej lösts). Uppstår där polis, militär kommer i vanrykte. Nationell identitet $\subset$ Nationalism.

3.3.2 Nationalismens utveckling

- 1800-talet - Nationalismen sprids explosionsartat. Blev en dröm för exempelvis "Italien" och "Tyskland". Ett hot mot Österrike-Ungern och Osmanska riket som hade många olika nationaliteter inom ett och samma land.
- Första världskriget - Serbisk och tysk nationalism. Vid freden försökte man praktisera nationprincipen vilket skapade Bulgarien, Rumänien och Jugoslavien.
- Andra världskriget och tiden efter - Nationalismen kommer i vanrykte i Europa (efter Nazityskland). Däremot nationalism i Afrika och Asien där länderna gör sig fria från kolonialmakterna. Därpå följer ofta strider mellan folkgrupper i länderna ex. i Indien som delas i Pakistan, Bangladesh, Ceylon och eventuellt Kashmir och Punjab.

Fascism

- Mussolini hade inte en klar ideologi vid sitt maktövertagande 1922. Grunden fanns i missnöjet med att Italien inte fått belöning för att ha gått över till segrarmakternas sida.
- Staten - levande organism. Nödvändig. Människorna är de olika kroppsdelarna.
- Imperialism - arvet från romarriket. Socialdarwinism mellan stater.
- Vitalism - handling och aktivitet är det viktiga. Papper och avtal räknas ej. Antiintellektualism.
- Korporatism - Lösning på konflikter mellan löntagare och arbetsgivare, man skulle förena kapital och arbete. Rådgivande församling från de olika korporaten ex. lantbruk, industrier.
- Ledarens intuition - mytbildning. Han vet vad som är rätt.

Nazism

- Hitler kunde utforma sina idéer innan han kom till makten. Missnöje i Tyskland med fredsvillkoren - Dolkstötslegenden.
- *Folket och rasläran - germanska folkets heliga uppgift:*
 - Utveckling beror på kampen mellan raser.
 - All blandning mellan raser försämrar den bättre rasen.
 $\sum \text{blandning} < 0$.
 - Tre sorters raser:
 1. kulturskapande ras (arier)
 2. kulturbärande ras (indianer, asiater)
 3. kulturförstörande ras (judar, zigenare)
 - Åtgärder:
 1. Ökad arisk population
 2. Sterilisering av mentalt och fysiskt efterblivna.
 3. Judelagarna - judestjärnan, Holocaust etc.
- Imperialism - "lebensraum" - rasens utvidgning
- Vitalism
- Ledarkulten - Hitler hade valts av folket i fria val.

Slutsats: Nationalismen blir farlig tillsammans med fundamentalism i någon tappning.

3.4 Sverige och det nya Europa

Varför ser Europa ut som det gör?

Vilken är Sveriges plats i Europa?

Gamla händelser och gränser blir återigen aktuella.

3.4.1 Antal europeiska stater vid olika tidpunkter

1476	≈ 50
1580	≈ 40
1815	30
1914	23
1922	30
1949	28
1992	≈ 45

- “Kulturkrets” - Vaclav Havel
- “Kulturgemenskap” - Dag Hammarsköld
- “Europeiska huset” - M Gorbatsjov

3.4.2 Vilka händelser har påverkat Europa mest?

1. **Romarrikets fall** (400 - 500 e Kr) ledde till splittring mellan det latinskatolska Europa (med latinska språk och alfabet + kloster) och det bysantinskgrekiskt-ortodoxa (Konstantinopel) Europa. Gränsen drogs rakt igenom f.d. Jugoslavien.
2. **Konstantinopels fall** (1453) - ortodoxa kyrkans centrum flyttades till Moskva. Osmanska (turkiska) riket skapas.
3. **Kampen mot Islam** (700 - 1492) då muslimerna besegrades i Spanien. Dessutom (1450 - 1914) Turkisk kamp som upphörde i och med osmanska rikets fall 1914.
4. **Europeisk expansion** (1492 -) innan dess hade Europa försvarat sig. Nu börjar en ekonomisk och kulturell expansion.
5. **Renässansen och dess konsekvenser** (1300 - 1400) Klostren samlar kunskap i västra Europa. I Öst anses väst vara sekulariserat och där betonas i stället kontakt med Gud och andlighet. Renässansen slog ej igenom i Östeuropa.
6. **Reformationen + efterföljande splittring** (1500 - 1600) ledde till viktiga religiösa gränser och motsättning mellan katolskt och protestantiska områden/intressen.
7. **Franska revolutionen**
8. **Industriella revolutionen**
9. **Ryska revolutionen** - proletär internationalism (internationalen). Arbetskrafterna har inget fosterland utan är internationella.

3.4.3 1880-talet: Europas inre och yttre zon• **Europas inre zon** (de protestantiska länderna + norra Italien m.m.)

1. Skråtvånget upphävt
2. Tullfrihet
3. "Fria" bönder
4. Urbanisering - industrialisering
5. Utökad rösträtt - succesivt
6. Nationalstater

Detta kan sägas vara idealen från franska revolutionen.

• **Europas yttre zon** (Östeuropa, Spanien, Irland, södra Italien)

1. Feodalism
2. Naturhushållning
3. Råvaruproduktion
4. "Ofria" bönder
5. Imperier

3.4.4 Konfliktorsaker i f.d. Jugoslavien

1. Historiska orsaker
2. Religiös-kulturella orsaker
3. Etniska orsaker
4. Den serbisk "frågan" (storserbisk nationalism)
5. Ekonomiska orsaker
6. Konstitutionella orsaker - de olika folken skulle dela på makten
7. Internationella orsaker

Antalet zigenare i Europa var ungefär 13 miljoner före andra världskriget. Efter kriget var det cirka 3 miljoner kvar.

3.4.5 Sverige

1000	-	1400	-	Sydlig tyngdpunkt - Hansan
1400	-	1812	-	Östlig tyngdpunkt - Östersjön
1812	-		-	Sydvästlig tyngdpunkt
1945	-	1972	-	Nordenfas (-72 gick Danmark in i EG)
1972	-	1990	-	Frihandelsfas - Neutraliteten viktig
1990	-	1995	-	EU-anpassning
1 januari 1995	-		-	EU-anslutning

3.4.6 Vad har Sverige och EU gemensamt?

1. Demokrati
2. Mänskliga fri- och rättigheter
3. Pluralism - tolerans mot olikhetstänkande
4. Marknadsekonomi
5. Säkerhetsordning
6. Generositet mot omvärlden

Detta enligt Sveriges ansökan om EU-medlemskap.

4 Seminarier

4.1 Idéhistoria

Baseras på några texter som kommer att läggas upp vid ett senare tillfälle.

4.1.1 Rousseau - Om samhällsfördraget

Roussau (1712-1788) - Schweizare som flyttade till Milano. Användes som argument under franska revolutionen och dess författning.

1. Betyder att människan var fri från början men sedan har "fångats i civilisationens bojar". Det betyder inte att alla människor är fria från födelsen.
2. Vad legitimerar en viss ordning i samhället?
3. Styrka - styrka är oberoende/ovidkommande av rättvisa.
4. Rousseau stod EJ för naturrätten som stoikerna eller katolska kyrkan. Den innebär att naturens ordning är förnuftig, allt bör vara i likhet med naturen, ej konflikt mellan tro och vetande. Människan fattar vad som är rätt intuitivt (jämför amerikanska författningen). Samhället är Guds goda samhälle (?). Svensk rättstradition är längre från naturrätten än övriga europeiska länders.
5. Naturförhållande - samhällsordning är ej given utan bestäms av människorna genom ett fördrag - överenskommelse.
6. Familjesammanhållning baseras på behov och löses upp sedan dock kan det utvecklas till en frivillig överenskommelse. Kan slaveriet rättfärdigas? Samhällsfördraget innebär att alla bestämmer sig för att lämna över makten över sig själv till gemensamt beslutande organ "Volonte generalé" - den gemensamma viljan. Om någon ej går med tvingas denna bli "fri" tills han ändrar sig. Detta utnyttjades av ex. Valfärdsutskottet under franska revolutionens urspårning. Begreppet *medborgare* blir viktigt. Man lämnar över det som man inte kan använda själv till samhället.
7. Har utnyttjats både i demokratiskt syfte och av Hitler och Stalin ex. "Vi uttrycker folkets vilja".

4.1.2 Hegel - Förnuftet i historien

Står det något i texten överhuvudtaget? (En analytisk sats tillför ej ny information vilket däremot en syntetisk gör)

1. *De världshistoriska individerna* är de som tar upp idéer som blir förverkligade. De betyder något. Är ett uttryck för förnuftet.
2. De samlar upp något som ska hända och "ser till" att det händer, förverkligare det som vi egentligen vill men inte kan se själva. Frågan är om påståendet ovan tillför något utöver ordet världshistoriska individerna.
3. En annan intressant fråga är om den historiska utvecklingen påverkas av individerna eller om den har sin gång oavsett vem som blir ledare. Hegel menar att det är bestämt i förväg men att detaljerna är flexibla.

4.1.3 Marx - Ur Till kritiken av den politiska ekonomin

1. Juridisk och politisk överbyggnad - samhällsmedvetandet
2. Produktionsförhållanden
3. Produktionskrafter.
 - De två sistnämnda utgör basen för överbyggnaden. Man kan också se det som att krafterna påverkar produktionsförhållandena och ev. vice versa.
 - Det är ej individerna som är orsakskrafter utan stora grupper som klasser. Dock brukar vissa socialister istället se partiet/partieliten som drivande faktor.
 - Motsättning mellan faktorer och förhållanden ger en samhällsförändring.

4.1.4 Nietzsche - Den glada vetenskapen

1. Sanningen är ej betydelsefull
2. Bejaka livet
3. Nyttighet och tillämpbarhet viktigt - nyttiga lögnare ska vara "sanningar".
4. Den som bestämmer "sanningen" har makten.

Fråga: Hur kan man också se Nietzsches vilja till makt som något som slår ut i vetenskap?